

A LOKÁLIS DISKURZUSOK ÉS A GLOBÁLIS HATALOM EGY HÁLÓZATÉPÍTÉSI MODELLPROGRAMRÓL (Local Discourse and the Global Power – A Network Building Model Programme)

OCSKAY GYULA

Kulcsszavak:

hatalomgyakorlás lokális diskurzusok hálózatépítés decentralizáció

Az alábbi tanulmány egy fiatal határon átnyúló együttműködés, az Esztergom és Párkány központú Ister–Granum kistérségi hálózatépítési modellprogramját kívánja röviden bemutatni. A konkrét (az emberi, a virtuális és a média szintjén megvalósítandó) projekthez Michel Foucault hatalomelméletében találtuk meg a teoretikus alapokat. Ennek megfelelően a tanulmány első részében a lokalitásnak mint a globális paradigma alternatívájának elvi megalapozására törekszünk.

Bevezetés

Az alábbi tanulmány gerincét egy előadás adja, mely a *Jövő hídja* című konferencián hangzott el 2001. október 12-én Esztergomban. A Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete, valamint Esztergom és Párkány városok önkormányzata által közösen rendezett tanácskozáson megtartott előadás aktualitását két esemény biztosította: mint ismeretes, október 11-én adták át újra a forgalomnak a felújított Mária Valéria hidat; október 15-én pedig Michel Foucault, a nagyszerű francia filozófus-szociológus-pszichológus-művelődéstörténész születésének volt a 75. évfordulója.

E két, első pillantásra távolinak tűnő eseményt (véleményünk szerint) a globalitás-lokalitás dichotómiához fűződő szoros kapcsolatuk köti össze.

A tanulmányban először Michel Foucault nézeteit ismertetjük röviden a lokális diskurzusok szerepére vonatkozóan, majd részletesebben tárgyaljuk az Esztergom és Párkány (Štúrovo) központtal kialakított Ister–Granum Határ Menti Kistérségben beindított hálózatépítési modellprogramot. Reményeink szerint a dolgozat végére kevésbé tűnik majd hatásvadásznak a két fent említett jeles nap összehárosítása. De ha mégis, az sem baj: a dolgok működését ugyanis ez egyáltalán nem befolyásolja.

A lokális diskurzusok és a globális hatalom

A modern társadalmak panoptikussága

Michel Foucault nagy erénye volt olyan primer szövegek megszólaltatása, amelyek korábban semmiféle érdeklődést nem keltettek. Az általa archeológiainak nevezett módszer segítségével nemcsak az egyes történeti rétegek szövegleleteit tudta

elkülöníteni, hanem minden szöveget leletként identifikált. Ő bányászta elő pl. Jeremy Bentham *Panopticon*ját, és gondos kutatással megvizsgálta e szöveg kortársi kontextusát is.

A benthami Panopticon nem viaszbábu-múzeum volt, hanem egy börtön, a modern börtönnek mint olyannak a prototípusa. E börtön működésének lényege a megfigyelés és átnevelés.

Mint Foucault felhívja rá a figyelmet, a felvilágosodás idején a világi igazságszolgáltatás terén megfigyelhető humanizálódási folyamat nem kizárólag a karteziánus racionalizmus morális vetületének hozadéka. Az igazságszolgáltatás elrettentő funkciója, mely a középkori nyilvános kivégzések és kínvallatások formájában a szuverén hatalmát a legláthatóbb módon jelenítette meg, a XVIII. századra háttérbe szorult. Az igazságszolgáltatás célja ettől kezdve az elítélt átnevelése, nem pedig megsemmisítése. Az elzárással a társadalom számára kívánnak újra hasznos egyéneket teremteni.

A benthami Panopticon egy olyan börtön, ahol (mint görög eredetű neve is jelzi) minden látható. Építészetileg egy gyűrű alakú épületet képzeljünk magunk elé, melynek közepén egy hengerszerű torony található. A cellák a gyűrűn körben helyezkednek el úgy, hogy a kívülről egy kis ablakon keresztül megvilágított cellában tartózkodó személy minden mozdulata kitűnően látható a toronyból. Ugyanakkor a rabok nem láthatnak be a toronyba, nem tudhatják, mikor figyelik őket, egymást sem láthatják a kör alaprajz okán. Az utilitarista Bentham számára nem utolsó szempont, hogy elegendő egy börtönört megfizetni (vagy akár egyet sem kell), hiszen a rabokban egy idő után interiorizálódik a megfigyeltség tudata, és viselkedésüket ez fogja irányítani. Az átnevelés elérte célját: a rabok, visszatérve a társadalomba magukkal viszik ezt a tudatot, és saját lelkiismeretük parancsának tekintve a kinti elvárásokat, többet nem követnek el bünt. Így elkerülhetőek az embertelen kínzások, és nincs szükség az esendő személyek likvidálására sem: sőt, a legjobb munkások éppen belőlük lesznek a gyárakban.

Amit Foucault ehhez a rendszerhez hozzátesz, az a következőkben foglalható össze. Véleménye szerint a modernitásnak nevezett korszakban a társadalom egésze vált a megfigyelés és fegyelmezés terepévé. „[Bentham] megtalálta a felügyelet problémáit megoldani képes hatalmi technológiát” (Foucault 1996, 3). A brit filozófus véleménye az volt, hogy a hatalom gyakorlását általában is nagyban megkönnyíti az általa javasolt eljárások alkalmazása.

A benthami modell paradigmaticus voltára Foucault a párizsi École Militaire-t, a korabeli gyárakat és az éppen ebben az időben lendületes fejlődésnek induló orvostudományt hozza fel példaként.

Pályája kezdetén az orvostudomány történetével foglalkozott, s azt kereste, „hogyan intézményesült az orvosi tekintet” a XVIII. sz.-ban. A fentebb idézett interjúban így fogalmazott: „Az Hotel Dieu 1772-es második leégését követő építészeti tervek vizsgálva rájöttem, hogy a testek, az egyének, a dolgok teljes láthatóságának problémája valamely központi tekintet szempontjából milyen nagy mértékben vált a legállandóbb vezérlő elvek egyikévé.” (Foucault 1996, 3) A kórházi rendsze-

rek modernizálása során a szellőztetés volt a másik megoldandó feladat, a fertőzések elkerülése végett. Ehhez a páciensek gondos elkülönítése társult. A modern klinikai orvoslás alapelve tehát az elkülönítés és a globális tekintet egyesítése, miközben a megfigyelőt elválasztják a megfigyelttől. A betegség analizálása, tudományos igényű feltárása vezethet a gyógyítási módok kiválasztásához. Az analízis elválaszt, ízekre szed, felboncol. A tekintet globalitása pedig arra utal, hogy mindent tudunk kell a páciensről, minden folyamatot gondosan meg kell vizsgálnunk, hogy a kór eredetét megmagyarázhassuk, s a megfelelő kúrát alkalmazzhassuk.

Mint látható, mindkét példa esetében pozitív célok érdekében folyik a megfigyelés.

Foucault egyik újdonsága az a tézis, miszerint a modern társadalmakat a büntetőtechnika fokozatos kiterjesztése jellemzi a legártalmatlanabb fegyelmeztlenségek-re. Az elmúlt évszázadok során a rendetlenség és a törvénytenség határai elmosódtak. A fegyelmezés vált a hatalom általános mintájává.

A vizsgálati eljárás ugyanakkor lehetővé tette a modern embertudományok, a pszichológia, a szociológia, a statisztika vagy az orvostudomány kialakulását. Az analízáló eljárások pedig kiemelt témává avatták az individualitást, a perszonális különösséget.

Ahogy a börtönök kialakulásáról szóló munkájában fogalmaz: „ahogyan a hatalom egyre névtelenebbé és funkcionálisabbá válik, úgy individualizálódnak egyre jobban azok, akik alája vannak rendelve; mégpedig felügyelet és nem ceremóniák, megfigyelés és nem emléket állító elbeszélések révén, olyan összehasonlító módszerek által, amelyek a 'normára' hivatkoznak, nem pedig az ősökre hivatkozó genealógiák által, s inkább az 'eltérések', mintsem hőstettek következtében”. (Foucault 1990, 262–263)

Mint látható, a *diszciplináris társadalom* egy újfajta hatalom kialakulásának következménye. Foucault, akit Rorty nem érdemtelenül sorol a textualisták közé (Rorty 1991) sose mulasztja el kihasználni a nyelv szemantikai magaslabdáját. Mikor diszciplináris társadalomról beszél, a diszciplína mindkét jelentésére, a fegyelmezésre és a tudományra egyként utal. Mondanivalójának lényege: a (modern) tudás megszerzése elképzelhetetlen a hatalmi viszonyokon kívül (tehát az orvos és a páciens, az igazságszolgáltatás képviselői és az elítéltek, az ápolók és a pszichiátriai betegek, a tanár és a tanulók stb. közötti hatalmi viszonyokon kívül), bizonyos területeken pedig épp a hatalmi viszonyok a megismerés motorjai. (Ez azt is jelenti, hogy az igazi tudás nem mentes a hatalomtól és az érdekektől, mint ahogy azt az értelmiségiek szeretik gondolni.)

Foucault másik újdonsága az a tézis, hogy a diszciplináris társadalomban a hatalmi viszonyok az egész közösséget át meg átszövik. A felügyelet hajlamos az „intézménytelenedésre”, a társadalom egészében való elterjedésre, így a társadalom is panoptikussá válik. A hatalom egyfajta viszony lesz az egyének között. *Szexualitás és hatalom* címmel Tokióban tartott előadásán így fogalmazott: „Az emberek között, egy családon belül, egy egyetemen, egy kaszárnyában, egy kórházban vagy egy orvosi vizsgálat alkalmával is hatalmi viszonyok alakulnak ki, s ezek kifejtik hatásukat.” (Foucault 2000d, 283) Másutt így ír: „...a társadalom egészét sokszoros

hatalmi viszonyok hálózzák be, határozzák meg és építik ki”. (Foucault 2000a, 319) A hálózat gyökere a sokat emlegetett tekintetben (illetve az ehhez kapcsolódó tudásban) van.

„Nincs szükség fegyverekre, fizikai erőszakra, testi kényszerre. Csak egy tekintetre. Egy megfigyelő tekintetre, amelyet mindenki – érezvén, hogy súlya ránehezedik – tudatosít magában, olyannyira, hogy végül már önmaga figyeli önmagát; végül tehát mindenki önmaga felett gyakorol felügyeletet.” (Foucault 1996, 6)

„Ez a fajta hatalom nem valakinek a kezében összpontosul, aki egyedül, totálisan gyakorolja másokon; olyan gépezet ez, amelyben mindenkinek megvan a maga helye, a hatalmat gyakorlóknak éppúgy, mint azoknak, akiken e hatalmat gyakorolják.” Nincs tehát a tekintetnek kitüntetett központja: mindenkit figyel valaki, „... e gépezetet nem birtokolja senki”. (Foucault 1996, 6) Éppen ezért Foucault nem a hatalomról beszél, hanem hatalmakról, hatalmi viszonyokról. A hatalom nem megszerezhető birtok, hanem „különböző technológiák működő és állandó változásban lévő rendszere.” (Angyalosi 1991, 930)

Foucault szerint nincs emberi kapcsolat hatalmi viszonyok nélkül. Vannak viszont kiemelten fontos helyek, amelyek láthatóvá teszik ezeket a viszonyokat. A hatalom az igazságszolgáltatás esetében a legleplezetlenebb, itt ugyanakkor mindenki számára legitim is: a rossz elkerülése érdekében van rá szükség. De feltűnően átlátszó módon jelenik meg a politikai életben is.

A politikai hatalom transzparenciája

A modern politikaelmélet kialakulását Machiavelli II Principéjéhez szokás kötni. A politikai hatalom moráltól független instrumentalizálása itt nyert először legitimitást. Foucault arra mutat rá a *Gouvernementalité* c. tanulmányában, hogy az igazi váltás a szuverenitáselmélet terén játszódott le, s ez nem Machiavellinél, hanem az ő kritikusanál érhető tetten először.

Machiavelli fejedelme a fejedelemséggel az egyediség, külsőség és a transzcendencia viszonyában van, örökség, szerzemény vagy hódítás révén jutott hozzá. Nincs lényegi összetartozás a szuverén és a fejedelemség között, az állandó fenyegettség miatt a fejedelem célja az uralom extenzív jellegű megtartása. Machiavelli ehhez ad tanácsokat.

Az új irodalom szerzői, Machiavelli kritikusai (Innocent Gentillet, Paruta, Guillaume de la Perrière, Nagy Frigyes) a *kormányzás művészetével* foglalkoznak. A különbséget Foucault így foglalja össze: „míg a szuverenitás önmagában hordozza célját, és az eszközeit magából hívja elő törvények formájában, a kormányzás célja azokban a dolgokban rejlik, amelyeket irányít” (Foucault 2000c, 296)¹. Törvények helyett taktikák jelennek meg. A kormányzás célja már a népesség (mint erőforrás, munkáskéz, munkaerő) gazdagságának, életkorának növelése. A beavatkozás, a fegyelmezés egyre mélyebbé válik az összesség boldogsága érdekében. E folyamatnak köszönhető az adminisztratív, gondoskodó, majd fokozatosan a jóléti állam kialakulása.

A kormányzás innentől kezdve mesterség, melynek sajátos szabályai és technikái vannak. E technikákat összefoglaló technológiának a polícia nevet adták. A polícia eredetileg nem a rendfenntartó erőket jelentette: működésének célja elsősorban erkölcsi jellegű volt. A jótékonyosság, a dolgosság, a becsületesség előmozdítására találták fel, az emberek és így az állam növekvő jólétének biztosítása végett. A polícia felségterülete volt az oktatás, a közegészségügy, a szegényügy és mindazon területek, melyeket ma a jóléti társadalom, illetve a jóléti állam elméleteihez szokás kötni. A jólét minél szélesebb biztosításához addig soha nem tapasztalt méretű bürokratikus gépezetre volt szüksége az államnak. Olyan gépezetre, amely minden állampolgár problémáit képes észrevenni és lehetőleg meg is oldani. Olyan gépezetre, amely előtt nincsenek titkok, olyan gépezetre, amely intézményesíti a modern társadalmak panoptikusságát és a figyelő tekintetet.

Hogy ebből mégsem az elviselhetetlen elnyomás képzete alakul ki az állampolgároknak, az részben (mint említettük) a gondoskodás szükségletével, részben a népszuverenitás eszméjének kialakulásával és széles körben történő elterjedésével magyarázható.

Míg Machiavelli szuverénje transzcendens viszonyban van az uralma alá eső területtel és a rajta (véletlenül) élőkkel, addig a természetjogi kontraktualizmus alapelve értelmében a polgári kormányzat a nép saját akaratából, azzal megegyezően működik. (Az adminisztratív, gondoskodó államnak a demokráciával való fundamentális összetartozására már Alexis de Tocqueville is felhívta a figyelmet a XIX. század elején, de erről egy kicsit később.)

A szuverenitás Grotius, Locke, Pufendorf vagy Paine értelmezése szerint már nem öncélú entitás, hanem a partikuláris konfliktusok feletti, vagy azokon kívüli nézőpont, amely e konfliktusok versenyző érdekeit, céljait egyetlen koherens, egységes rendszerben oldja fel. A szuverén az említett versenyző érdekek feletti igazság megtestesülése.

A népszuverenitás dogmája szerint a legfőbb hatalom a népet illeti: a hatalom tehát a demokratikus társadalmakban ab ovo dekoncentrált, diffúz, nem egy személyhez kötődik.

És itt utalnánk vissza a hatalom természetéről korábban mondottakra: a modernitás társadalmában minden állampolgár rendőri funkciókat lát el, a megfigyelő tekintet (a szuverenitás) egy szeletét képviseli. A hatalom az összesség között oszlik meg. Mindenki egyenlő esélyekkel indul harcba a diszkurzív igazság, ha úgy tetszik, az *egyetlen igazságok* piacán a maga tudásával. Ennek a harcnak a színtere a politika: itt ütköznek meg a különböző tudások egymással a leglátványosabban. Itt a legátlátszóbb a hatalom természete, mert a népszuverenitás dogmájának megfelelően ezek a viták a nyilvánosság előtt kell, hogy folyjanak.

A diskurzus monolitikussága

„A hatalom gyakorlása együtt jár az igaz diskurzusok valamiféle ökonómiájával. Ezek a diskurzusok ebben a hatalomban, belőle kiindulva és rajta keresztül fejtik ki hatásukat. Rákényszerülünk arra, hogy az igazságot előállítsuk, a hatalmat pedig, különös módon, csakis az igazság előállításával tudjuk gyakorolni” – állította Foucault a hatalom mikrofizikájáról szóló előadásában (Foucault 2000a, 319). Teóriája szerint a viselkedés, az életélmények megszerveződésében vannak olyan gondolati elemek, melyek beépülnek a mindennapi életbe, és autonóm, objektív erőkként hatnak. A diskurzus a foucault-i fogalomhasználatban e gondolati elemek horizontjaként tételeződik. Foucault-t az érdekli, hogyan beszélnek bizonyos korszakokban bizonyos témákról (mint pl. örültség, halál, szexualitás stb.), hogyan tartják nyilván és terjesztik a mondottakat stb. Vagyis: miként válnak egyes témák diszkurzív tényekké, másként fogalmazva: miként válnak szöveggé az egyes témák, miként kapnak változó igazságértékeket az egyes kijelentések, s miként utal a diszkurzusok viselkedése a fennálló hatalmi viszonyokra, illetve miként hoznak létre hatalmi viszonyokat ezek a diskurzusok. Foucault mint „archeológus” e szövegek, e szövegek rétegei között kutakodik.

A lehetséges diskurzusok számát minden társadalomban ritkítják: vagyis nem lehet mindenről, mindenkinek, mindenhol, mindenféleképpen *szöveg*-elni.

A diskurzus mechanikája tudásformákhoz kötött. E tudásformák az Igazság *egy-fajta* felfogását tükrözik. A tudások a társadalomban szétszórtaan lévő ismeretek, melyek áthatják és formálják a társadalmi intézményeket. Pl. az örültekről szóló tudás minden korszakban kialakítja a velük való bánásmód intézményrendszerét. Az igazságról való tudás behatárolja a megszerezhető ismeretek körét is. Pl. a szakrálishoz való viszony bizonyos személyeket kizár bizonyos ismeretek köréből.

Az igaz diskurzus mindig monolitikus jellegű (Hannah Arendt despotikus igényűnek mondaná [Arendt 1995]), hiszen csak *egy igazság* lehetséges. A hatalmi viszonyok bizonyos diskurzusformák preferálásával az Igazságról alkotott vélekedések, a versenyző érdekek közti hierarchiát képezik le.

Ami ezt az egész modellt érdekessé teszi, az a tömegdemokrácia megszületése. Mint arra először Gustave Le Bon hívta fel a figyelmet, a tömeg új személyiség, a tömeg tagjai elvesztik individualitásukat, olyan értékeket vallanak, melyeket egyénekként soha nem követnének. A korai liberális-konzervatívok (ha ennek a szónak egyáltalán van valami értelme), Burke, Tocqueville, majd a liberális John Stuart Mill figyelmeztettek a többség zsarnokságának demokratikus viszonyokhoz kötődő veszélyére. Az egyenlő szavazójog alacsony sorsú választópolgárok tömegeit bocsátja a választási rendszerekbe, akik a gyámkodó állam, a mikrorend iránti szenvedélyüktől hajtva hajlamosak lemondani a szabadság iránti szenvedélyükről.

Tocqueville e folyamat várható végpontját így írja le: „Fölöttük pedig ott lebeg egy végtelen és oltalmazó hatalom, amely egymaga akar gondoskodni kedvteléseikről és örködni sorsuk felett. Ez a hatalom kizárólagos, részletekbe hatoló, rendszeres, előrelátó és szelíd. Az atyai hatalomhoz hasonlítana, ha célja, mint ez utóbbi-

nak, szintén a férfikorra való felkészítés volna; ám épp ellenkezőleg, minden vágya végérvényesen gyermeki szinten tartani a polgárokat; szereti, ha mulatnak az emberek, ám akkor csak a mulatságon járjon az eszük. Készségesen munkálkodik boldogságukért; ám ennek kizárólagos forrása és föltétlen ura ő akar lenni; gondoskodik biztonságukról, előre látja és kielégíti szükségleteiket, megkönnyíti örömeik megszerzését, elintézi főbb ügyeiket, irányítja iparukat, szabályozza örökösödésüket, elosztja örökségüket; miért nem akarja mindjárt a gondolkodás zürzavarától és az élet gyötrelmeitől is megszabadítani őket?” (Tocqueville 1993, 973)

A XX. század történetét lehet úgy interpretálni, mint ennek az orwelli (még a gondolatbűnözésre is utaló) világnak a valóra válását. Hogy visszatérjünk Foucault-hoz, az igazságok pluralitása helyére a modernitás idején a monolit Igazság lépett, a diskurzusok kisajátítása totalitárius rendszerekhez vezetett. Mint ahogy pl. a *Mi a felvilágosodás?* című írásában kifejti: az egyének képességeinek növelését célul kitűző nyugati modernitás természetes módon erősítette meg ezzel párhuzamosan a normalizáló eljárásokat és számolta fel a szabadságot (Foucault 1991).

Huizinga puerilizmusról, gyermekdedségről beszél a modern társadalmak kapcsán, és nem tesz e téren különbséget az amerikai-liberális, a német-nemzetiszocialista és a szovjet-orosz-bolsevik rendszerek között, ugyanis mindegyik rezsím tömegelvű² (Huizinga 1996). A tömeg pedig az individualitás felszámolásával párhuzamosan csak *egy igazságot* ismer el. Ezt az egy igazságot pedig egy személy fogja kimondani, a vezér.

A XX. század az ilyen totális diskurzusoknak megfelelő totális hatalmi viszonyok kialakulását vitte végbe.

Foucault szerint a mai hatalom globális, mert földrajzi értelemben mindenkit magába foglal, s mert nincs téma, melyről ne alakítaná ki feltétlen diskurzusát. A mai hatalom továbbá láthatatlan, nem lehet látni, kinél van, csak azt, kinél nincs. A mai hatalom titkos, nem beszélhetünk róla, hiszen láthatatlan, s különben is a róla való beszéd a diskurzus kisajátított voltát szüntetné meg. (Hozzátennénk: van-e olyan ellenuniverzum, amelynek lakói kívül esnek a tömeg által kisajátított diskurzuson?) Végül, a mai hatalom érdektelen, azok is szolgálják, akiknek ez nem volna érdekük (Foucault 2000b, 246–248).

Foucault életműve ennek a globális hatalomnak a lebontására való törekvésben összegezhető. Ennek érdekében igyekezett a lokális diskurzusokat „játékba hozni”.

Az 1960-as évektől (tehát nagyjából a posztmodernnek nevezett korszak kezdetétől, ha ennek a szónak egyáltalán van valami értelme) komoly támadások érték a hagyományos diskurzusokat (ha úgy tetszik, metanarratívákat). Ezek a támadások az átfogó rendszerekkel szembeni lokális kritikák formájában tematizálódtak, lokális tudásokat jelentettek meg, nem-tudományos, nem átfogó, hanem parciális módon. Olyan tudások játékba hozataláról van szó, melyeket a korábbi szisztematizációk betemettek. Céljuk, mint Foucault-nak is, a mindent átfogó diskurzusok „önkényuralmának” felszámolása volt.

A mai antiglobalista mozgalmak paradoxális vonása, hogy nem lépnek túl a globális diskurzus határain (ha úgy tetszik, a globalizáció paradigmájának foglyai

maradnak): globális méretekben szervezik tüntetéseiket, az interneten küldik rá a meghívókat, és globális antiglobalista szervezetek finanszírozzák költségeik jelentős részét.

A foucault-i üzenet ezzel szemben a lokális diskurzusok antiglobalizmusának diszkontinuus mozgásba hozására szóló felhívás. A lokalitás itt nem pusztán földrajzi értelemben veendő, inkább sajátos szöveghelyekről van szó, egyedi (tehát megismételhetetlen) igazságértékekkel rendelkező kijelentésekre épülő diskurzusokról, minden olyan „hely”-ről, amely nem-totális, nem-abszolút, és így kifejezi a neves francia filozófus és sok kortársának alapvető meggyőződését:

„...fel kell adnunk annak a reményét, hogy valaha is birtokába jutunk egy olyan nézőpontnak, ahonnan teljes és határozott tudással rendelkezhetnénk arról, hogy mik a történelmi határaink”. (Foucault 1991, 110)

A diskurzusok lokalitásának eszméje így találkozik a regionalizmus EU-s programjával.

A regionális modellprogram

Regionalizmus és hálózatépítés

Európa történelmének utolsó ezer éve a fokozatos egységesedés konfliktusoktól nem mentes folyamatként is leírható. Ez a folyamat az elmúlt négy évszázadban egy szélesebb integráció, a globalizációnak nevezett processzus keretein belül zajlott. Az egységes világpiaç kialakulásával párhuzamosan ugyanakkor a lokális individualitások is felértékelődtek. E látszólag paradoxonnak ható kijelentés értelmezéséhez a nemzetállamok kialakulásának és eddigi rövid történetének beható vizsgálatára volna szükség. Itt most ehelyett csak utalunk a folyamat legfőbb jellegzetességeire.

A globalizálódó világpiaç organikus fejlődése során a nemzeti államok határai mesterséges akadályokat képeznek. Ugyanezen okból felértékelődnek az államok feletti, illetve a szubnacionális döntési szintek³. A tőke szabad áramlása előtt a nagyobb területi egységek teremtenek szabad utat. Másrészt a lokális szereplők is a nemzetközi vérkeringésbe kerülnek, a piaç tényezőivé válnak, s közvetlen kapcsolatra törekednek a transznacionális szereplőkkel.

Ennek következtében a nemzetállami szuverenitás gyengül. „A szuverenitás mint főhatalom funkcionálisan tagolódik: bizonyos döntések integrációs szintre kerülnek, mások pedig a helyi vagy belső régiók szintjére.” (Gombár 1998, 17) A folyamat végére elvileg eltűnnek a nemzeti keretek.

A Montánunió megalakulásának idején még két stratégiai elképzelés élt kontinensünk jövőjét illetően: egy szupranacionális integráció kialakításának, illetve a nemzetállamok együttműködésének elmélete. Az Egységes Okmány és a Maastrichti Szerződés aláírásának idejére a szubnacionális szint teóriái is felzárkóztak az első kettő mellé. Ettől kezdve beszélnek arról, hogy a régiók Európája a 200 éves nem-

zetállami intermezzo után újra helyreáll, a centralizált, bürokratikus modern állam-berendezkedést a decentralizáció, a helyi demokrácia újjászületése követi.

A színpalak mögött azonban (a regionalizmus kétségtelenül pozitív vonásainak elismerése mellett) észre kell vennünk a Parkinson-effektus működését is.

Az Európai Uniót egy páratlan méretű és jogkörű bürokratikus gépezet irányítja. A bürokrácia természetével foglalkozó elméletírók ki szokták emelni e testületek organikus jellegét, melynek köszönhetően az egyes szintek újabb és újabb funkciók létrehozásával újabb és újabb hivatalok létfeltételeit és ezzel együtt sajátjuk bővítésének alapjait teremtik meg. A harc ilyen megközelítésben mintegy 30 éve a nemzetállamok és a brüsszeli központ bürokráciája között folyik. Mára e központ olyan adminisztratív hálózatot épített ki, amelyre – a hivatkozásokkal ellentétben – Európa történetében soha nem volt példa. A komittizmus így tehát valójában nem az Unió demokratikus deficitjét csökkenti, hanem centralizációját erősíti.

Az EU szerkezeti átalakításáról (az Unió esetleges föderalizációjáról) kiújult viták jelzik, hogy az ügy korántsem lefutott, az utóbbi években továbbá észrevehetően megerősödtek az Unión belül a jobboldali pártok, ami a nemzeti vonal előretörését jelenti. A következő években (ahogy az osztrák vagy az olasz példa is mutatja) a nacionalista ideológiák várhatóan meghatározó befolyással lesznek az EU működésére. A feszültségek növekedése azonban éppen a regionalizmuspárti eurokratákat igazolja. Az Unió működésének zavartalanságához hosszú távon valóban a nemzeti ideológiák gyengítésére, a lokális kompetenciák erősítésére lesz szükség.

A globalizáció során a világ és Európa térszerkezete is átalakul: hátrányos helyzetű térségek egy nagytérség kapuivá válhatnak, a határok összekötő szerepet kapnak, a kommunikációs és közlekedési forradalomba való bekapcsolódással a perifériák is elkerülhetik a marginalizálódás veszélyét. A „helyi tehertertelek európai ügyekké válnak”. (Gergely 1998, 130–132) Az EU céljai között egyszerre találjuk meg a kohézió erősítésének és a regionalizációnak a programját: a leszakadó régiók felzárkóztatása, az egységes európai tér megteremtése tehát nem zárja ki a kulturális sokszínűséget.

Az EU sokat emlegetett „demokratikus deficitjének” csökkentéséhez szerencsésen járul hozzá a kistérségek világkereskedelmi szerepének felértékelődése.

A szubszidiaritás elvének megfelelően a regionalizáció a helyi kompetenciák erősítésével támogatja a szubnacionális szinteket. Az egyes lokális döntéshozók, versenyképességük fokozására ugyanakkor szívesen és szükségszerűen lépnek kooperációra a multinacionális szereplőkkel. A regionalizációt tehát – a regionalizmus alulról jövő folyamatán keresztül – valójában a globalizáció erősíti.

Így már feloldhatónak tetszik a korábban jelzett paradoxon. Érthetővé válik az is, hogy az EU vezető szervei miért rokonszenveznek kimondottan a határon átnyúló kezdeményezésekkel, főként, ha a határ két oldalán lévő nemzetállamok között korábban rendszeresen ellentétek alakultak ki.

Az igazi kihívást persze e téren is a bővítési folyamat fogja jelenteni az EU számára, hiszen a következő években nemcsak a 75%-os GDP-átlagot el nem érő (tehát kohéziós, strukturális támogatásra szoruló) államokkal fog gyarapodni az Unió

területe, hanem a régiók szerepe is meg fog változni. Az EU-lakosság 25%-a él határ menti területen (a határ menti területek aránya: 15%). Kelet-Európában a terület 60–65%-a határ menti, ahol régóta élnek egymás mellett eltérő etnikumok. Ilyen térségekben lakik a csatlakozni kívánó országok lakosságának 62%-a. Érthető, hogy a szakértők a regionális politika felértékelődését várják a csatlakozási folyamattól, kiemelve a transznacionális kooperációk szerepét:

„... a csatlakozó országok közötti határon átívelő együttműködés az európai területfejlesztési politika egyik nagy kihívása.” (*European Spatial...* 1999, 47)

A határok spiritualizálása (bár erről ritkán beszélünk) nekünk, magyaroknak további (különleges) jelentőséggel bír: a kulturálisan egységes nemzetnek a világháborúkat lezáró békék által elszakított részei ezen az úton kapcsolhatók legközvetlenebbül és a legbékésebb úton az anyaország vérkeringésébe. Maga a spiritualizáció a schengeni rendszer révén alapozható meg legegyszerűbben. A bővítési ütemezés 10-es modellje eszerint megszüntetné a magyar–szlovák (belső) határt. A határ mentális felszámolásának mielőbbi igénye, valamint a bővítési folyamat kronológiai bizonytalanságai hívták életre azt a hálózatépítési modellprogramot, melyet az Ister–Granum Határ Menti Kiszékióban elindítottunk.

A hálózat feladata, hogy a határ két oldalán élőket minél több szálon kösse egymáshoz, tegye mindennapossá a közös aktivitások elindítását, ehhez a határátlépést, és ezáltal olyan hidakat építsen ki a kétparti szereplők között, amelyek a határ banalitásának érzetét kelthetik.

Hálózat és decentralizáció

Az Ister–Granum Határ Menti Kiszékió elsősorban földrajzi fogalom. Két olyan határ menti térség összekapcsolódásából alakult ki (valójában formálódott újjá), amelyek az elmúlt évtizedekben – állandó átkelőalkalmatlanság híján – a Duna két partján zsákutcaként helyezkedtek el. A kapcsolatok nem szakadtak meg, de az élő együttműködés lehetetlenné vált.

Mikor 1999. szeptember 16-án Mikuláš Dzurinda és Orbán Viktor aláírta az Esztergomot Párkánnyal összekötő Mária Valéria híd újjáépítéséről szóló megállapodást, a két város között is megkezdődtek a tárgyalások a regionális együttműködésről és a híd kínálta lehetőségek közös kiaknázásáról. 2000 májusában elsőként a két önkormányzat, majd októberben a két határ menti kistérség, az Esztergom és Nyergesújfalu Kistérségi Területfejlesztési Társulás és a Déli Régió (Južny Región) képviselőiben írt alá együttműködési megállapodást a két határváros polgármestere. Az együttműködés konzultatív jellegű, állandó intézmények, költségvetési szervek, bejegyzett adminisztratív központ nélkül. Működési szabályzatát a két kistérség önkormányzatai fogadták el. Ennek megfelelően működik a negyedévente összehívó konzultatív tanács, 9 fővel. Itt születnek a döntések a közös projektekről, kiadványokról, az együttműködés stratégiai kérdéseiről. A tanács 2001. májusi ülése óta nevezzük az együttműködést Ister–Granumnak, egyszerre utalva a kiszékió geográfiai képét meghatározó két folyóra és a térség központjának számító

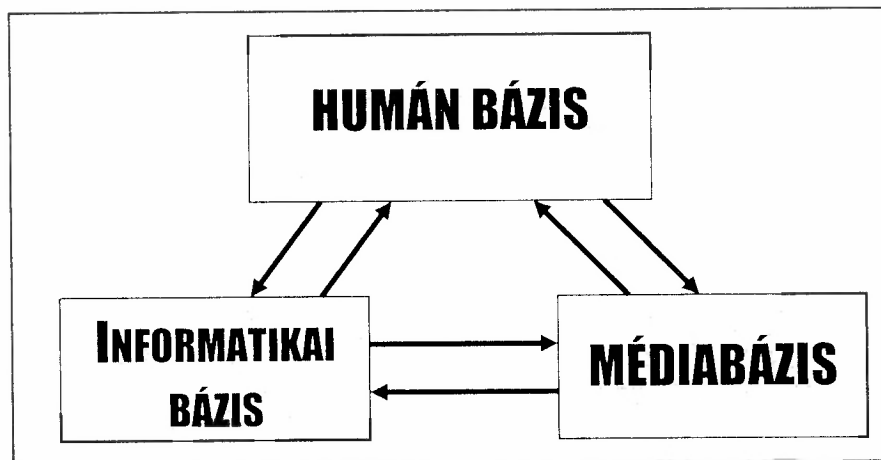
Esztergomra. Az együttműködés pénzügyi háttérét biztosítandó magyar oldalon egy alapítvány került bejegyzésre, a szlovák oldalon pedig egy helyi alapítvány feltökésítésével ez év közepére teremthető meg a finanszírozás intézményi háttere. Esztergomban már kialakításra került a projektiroda is, melynek működési költségeit jelenleg teljes egészében a város állja. Ugyanilyen projektiroda létrehozása van folyamatban a Déli Régióban is (Muzslán).

A kistérséghez eddig 42 település csatlakozott, területe megközelíti az 1000 km²-t, lakosságának száma a 120 000-et. Etnikai szempontból sajátos térségről van szó: szlovák többségű települések csak a magyar oldalon találhatók, így az újjáépült híd mindkét oldal felé köldökzsinórként szolgál a nemzeti kisebbségek számára.

A kistérség kvázi-szervezetei közül az egyes települések küldöttei a szakmai bizottságokban, valamint a regionális civil parlament munkájában vehetnek részt. A lehetséges kooperációk száma és tematikája azonban nincs limitálva. A kistérségben elindított *Lánc-híd* elnevezésű hálózatépítési modellprogram lényege ugyanis éppen a decentralizáció, a kezdeményezések proliferációjának támogatása, hiszen ezek az aktivitások biztosítják a régióban az életet, és ezek fogják a hétköznapi közlekedésben mentális értelemben felszámolni a két állam közötti határt⁴.

1. ÁBRA

*Az egyes rétegek kölcsönhatása (x-tengely)
(Interaction between the Individual Layers [Axis X])*

Forrás: Saját szerkesztés.

A projekt egy háromdimenziós hálózatot kíván kiépíteni az országhatár felett. A hálózat horizontális kapcsolatait egy humán-, egy informatikai és egy médiabázis biztosítja a jövőben (1. ábra). Ez azt jelenti, hogy a két part közötti együttműködés közvetítői egyrészt azok a szakmai, önkormányzati és egyesületi kapcsolatok lesznek, amelyekhez a kereteket a kistérség szervezete megteremti, de ezen kapcsolatok felett felügyeletet nem gyakorol. Az együttműködés második pillére az az informatikai hálózat, amelyen keresztül az egyes szereplők a leggyorsabban kommunikál-

hatnak egymással. A harmadik pillér pedig egy szintén több lábón álló médiabázis, amely a regionalizmus társadalmasításában (és így újabb aktorok bevonásában) éppoly fontos szerepet játszik, mint az információk közvetítésében és az egyes csoportok közlésigényének kielégítésében.

A három réteg kölcsönhatásban áll egymással, egymást kiegészítik, erősítik, egymás nélkül tulajdonképpen nem is működőképesek. (Erről lásd később!)

Az egyes pillérek karakterizálása

A) Humán bázis

Az együttműködés emberierőforrás-hátterét biztosító humán bázis le kívánja fedni a kistérségi lakosságának minél nagyobb részét. A cél a regionalizmus és az önszerveződés gondolatának minél teljesebb társadalmasítása. A közös gondolkozásra serkentéssel megteremthető az az emberi háttér, amely az egyes problémák pragmatikus kezelésével az egész kistérségi fejlődését elősegítheti.

Az egyes együttműködési keretformák kialakításánál ezért egyaránt számítottunk a civil- és a szakmai szférára, valamint az önkormányzatokra (2. ábra). Ezzel elérhető az egyes kezdeményezések szakmaisága, közigazgatási támogatottsága és társadalmasítása. Ez egyben az Európai Unió pályáztatási modelljének is elvárása.

2. ÁBRA

*A humán bázis szereplői (y-tengely)
(The Participant of the Human Base [Axis Y])*

Forrás: Saját szerkesztés.

Az együttműködés a konkrét mindennapi gyakorlatban több formában valósul meg (z-tengely).

SZAKMAI BIZOTTSÁGOK – A határon átívelő együttműködés motorjaként szolgálnak majd azok a szakmai bizottságok, amelyek 2001. június 27-én tartották első együttes ülésüket az esztergomi egykori vármegyeháza dísztermében.

Mint fentebb jeleztük, az Ister–Granum Határ Menti Kiszéregió elsősorban mint földrajzi fogalom értelmezhető: a határ két oldalán elhelyezkedő települések együttműködését egy konzultatív tanács koordinálja. A tanács munkáját szakmai oldalról nyolc bizottság (egészségügy, ipar, közlekedés, környezetvédelem, közbiztonság, mezőgazdaság, oktatás, turizmus) segíti.

A bizottságok létszáma változó (helyet biztosítottunk a további esetleges csatlakozók számára is, illetve változó volt az egyes települések érdeklődése és kapacitása is az egyes bizottsági témák tekintetében), általában 12 és 17 fő között mozog. Feladatuk a szakmai és projektjavaslatok elkészítésén túl az is, hogy az együttműködésbe bevont személyek és szervezetek körét folyamatosan bővítsék. Ezáltal a bizottságok fontos szerepet töltenek be a határ menti kiszéregió kezdeményezéseinek társadalmosítása terén.

Az egyes szakmai területek képviselői közös csomagokban készíthetik el cselekvési, fejlesztési stratégiájukat. Fontos kiemelni, hogy a bizottsági munkába bevontuk a gazdasági élet szereplőit is, ami nemcsak a programok szakmaiságát biztosítja, de ezek megvalósításának is megteremti a személyi hátterét.

A hálózat másik fontos eleme az egyes részterületek közötti átjárás biztosítása. Ennek köszönhetően az adott térség valamennyi kérdésével komplex módon lehet foglalkozni. Az iparfejlesztés kérdései elválaszthatatlanok a környezetvédelem és a turizmus kérdéseitől. Ezek összefüggnek a mezőgazdaság és az egészségügy problémáival, kezdeményezéseivel. A szociális gondok és az iparfejlesztés, a gazdaságépítés és az infrastruktúra összefüggései is közismertek. Ennek megfelelően várható, hogy az egyes tematikus bizottságok keresni fogják egymással a kapcsolatot, és egyes részművekre újabbak alakulnak.

Ennek megfelelően a szakmai bizottságok számára az alábbi munkarendet javasoltuk:

- i) az egyes bizottságok együttes ülései (negyedévente)
- ii) az egyes bizottságok által szervezett kerekasztal-tanácskozások, konferenciák, lakossági fórumok
- iii) az egyes bizottságok által szervezett akciók, pályázatok
- iv) a bizottságok közös összejövetelei, eszmecseréi, kölcsönös tájékoztatói
- v) ad hoc jellegű, bizottságok közötti egyeztetések⁵.

REGIONÁLIS CIVIL PARLAMENT – Az együttműködés társadalmosításában és újabb humán és anyagi források bevonásában, mozgósításában komoly szerepet kaphat a regionális civil parlament, ahova a 42 település összes (200-nál több) civil szervezete meghívást kap.

A parlament egyrészt tehát olyan csoportokat is megmozgathat, amelyek az együttműködésben másképp nem vennének részt. A bázis szélesítése a regionalizmus eszméjének gyorsabb elterjesztését segíti, ami további szereplőket vonhat be a közös munkába. A civil egyesületeket amúgy is a nagyfokú mozgé-

konyság, aktivitás és ötletgazdagság jellemzi. Mindezt pazarlás volna nem felhasználni a régióépítésben.

Másrészt a civil egyesületek olyan pályázati forrásokhoz is hozzáférnek, amelyekhez az önkormányzati és a vállalkozói szféra nem.

A parlament azt a fórumot hivatott biztosítani, ahol egyrészt az azonos érdeklődésű térségi egyesületek képviselői egymásra találhatnak, közös kezdeményezéseket indíthatnak el, közös pályázatok elkészítéséhez találhatnak partnereket. Ugyanakkor mindennapos tapasztalatukká válik a határon átnyúló együttműködés gyakorlata.

A civil egyesületek számára 2002 februárjától indítunk nonprofit tanfolyamot a két ország szakembereinek bevonásával.

IFJÚSÁGI HÁLÓZAT – A létrehozott kistrégió hosszú távon akkor életképes, ha a felnövekvő generációk is magukéva teszik a kezdeményezést: ők fognak ebben a régióban élni, ők fejleszthetik, ők tölthetik meg étellel. A Déli Régió területén viszonylag szűk létszámú csoport mozgósítható az előző generációkból, hiszen az autonóm kezdeményezéseket felszámoló kommunista rendszer ezt a területet többszörösen sújtotta: Csehszlovákia legelmaradottabb térségei közé tartozott, lakosságának 80%-a magyar ajkú.

Az újabb generációk már egy szabadabb környezetben nőnek fel, ahol közvetlenebbül tapasztalhatják meg az önálló kezdeményezések sikereit. Ennek megfelelően kezdtük el megszervezni a szlovákiai területeken egy ifjúsági klubhálózat kialakítását. A 2001 decemberében megkezdődött tréningorozatra 12 településről jelentkeztek fiatalok, akik számára szervezetépítési, gazdálkodási, pályázatírási stb. ismereteket adunk át, és támogatjuk saját kezdeményezéseiket. Az egyes településeken belül az első tréning után megkezdődött további fiatalok beszerzése. Újszagalapítástól a játszótérépítésig, drogprevenációs program indításától a regionális bál szervezéséig máris tucatnyi kezdeményezés indult ki ettől a 25 fős csoporttól.

A kezdet azzal a reménnyel tölthet el minket, hogy az együttműködés humán bázisának hosszú távon van muníciója.

B) Informatikai bázis

Az Ister–Granum kistrégió konzultatív tanácsa 2001. június 26-i ülésén egy dokumentációs központ, egy adatbank és egy internetes honlap létrehozásáról határozott (3. ábra).

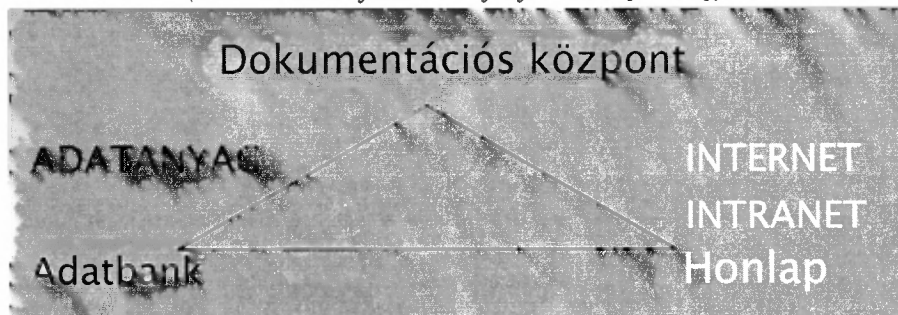
DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT – A dokumentációs központba kerülnek be a kistrégiót és az egyes településeket érintő kiadványok, kisebb írások, cikkek két-két példányban. A falvagról megjelent kisebb-nagyobb monográfiák, idegenforgalmi füzetek, a különböző folyóiratokban megjelent tanulmányok különnyomatai, a helyi lapok kötött példányai, az egyéb lapokban megjelent cikkek másolatai az Európai Információs Alponnak az esztergomi projektiroda közvetlen szomszédságában kialakítandó dokumentumtárában kerülnek elhelyezésre.

Itt őrizzük majd természetesen az idő közben a kistrégióról saját kivitelezésben megjelentetett füzeteket és a tervezett időszakos lapot is.

A központ nyilvános, itt bárki hozzáférhet majd az EU kiadványaihoz is.

3. ÁBRA

Az informatikai bázis felépítése (y-tengely)
(The Structure of the Base of Informatics [Axis Y])

Forrás: Saját szerkesztés.

ADATBANK – A nyomtatott anyagokból álló dokumentumtár mellett egy számítógépes adatbank létrehozásáról is döntött a tanács. Az ehhez szükséges adatok első körét az adott települések biztosítják az alábbi tematika szerint:

1. TÁBLÁZAT Adatbank (Databank)

TÉMA	ALTÉMA	RÉSZLETEZÉS
1. A település rövid története		
2. A település lakossága	– Népmozgalmi adatok 2000/2001	Lakosságszám, születés, halálozás, házasságkötés, beköltözés, elvándorlás, a lakosság életkorok szerinti megoszlása
3. A település gazdasága	– Etnikai adatok	
	– Adottságok	A település határa (km ² -ben), művelési ágak, jellegzetes termények, termékek
	– A településen működő vállalkozások működési terület szerint	Mezőgazdasági, ipari, szolgáltató
4. A település kulturális élete	– A településen működő vállalkozások nagyság szerint	0–10, 10–50, 50–100, 100–200, 200 fő felett foglalkoztat
	– Munkanélküliség	
	– Kulturális és oktatási intézmények	Rendezvénynaptár
5. Turizmus	– Kulturális rendezvények	Elérhetőség, vezető neve, működési terület
	– Civil egyesületek	
	– Vendéglátóhelyek	
6. Befektetés	– Szálláskapacitás	
	– Vendégéjszakák száma	
	– A település nevezetességei (Vonzerőleltár)	Épített, természeti és kulturális-néprajzi nevezetességek
	– Befektetőt keresünk	Olyan épületek, projektek stb., amelyekhez befektetőre lenne szükség

Forrás: Saját szerkesztés.

Az adatbank hozzáférhető lesz a dokumentációs központban elhelyezésre kerülő számítógépen, ezt az adatbankot fogjuk használni az egyes pályázatok, koncepciók elkészítéséhez, és ezek fogják alapját képezni a honlapnak is.

PORTÁL – Az esztergomi kistérség pályázatot nyújtott be a Széchenyi-terv térségi informatikai kapu kialakítására vonatkozó kiírására. A térségi portál elkészítésekor már eleve számolunk a rendszer Szlovákia irányába történő bővítésével.

A tervezett portál a régiós honlapon túl a térség nagyobb vállalatait, szolgáltatóit (pl. egészségügyi intézmények, oktatási intézmények, munkaügyi kirendeltségek stb.) is bekapcsolná a rendszerbe. Ez a közvetlen kapcsolatrendszer egyrészt a humán bázis további megerősítését szolgálná, hiszen azonnali elérést biztosít az egyes személyekhez és információkhoz, másrészt a humán bázis is módosítaná az informatikai hálózatot, mind az információk eljuttatása (dinamikus honlap, e-mail group), mind újabb tematikus egységek kezdeményezése révén.

A gyakorlatban tehát a kistérség informatikai hálózatépítési bázisa két pilléren nyugszik: az internetes és az intranetes bázison (z-tengely).

INTERNET – Az Ister–Granum Határ Menti Kistérség a külvilág felé egy internetes honlap formájában fog megjelenni. A honlap anyagát a hozzáférők folyamatosan bővíthetik. Így kerülhetnek rá az egyes települések és a kistérség által szervezett rendezvények, fontosabb események.

A honlapépítés a fent jelzett adatbank és a belső levelezési rendszerbe bevont szereplők hozzájárulásával folyik.

Ugyancsak az internetes szolgáltatás révén kapcsolódnak a kistérség települései a világháléhoz és a további adatbankokhoz, portálokhoz.

Ma a szlovákiai kistérségeknek csak némelyike érhető el elektromos levél formájában, s több magyarországi település is csak egy másik település honlapján szerepel egy-egy linkként. Az új honlap nemcsak a kistérség, de ezen települések megjelenítésében is segítséget nyújtana. Egyben elérhetővé tenné őket az elektromos levelezés számára is.

Végül a hálózat fogja biztosítani a Vág–Duna–Ipoly Eurorégió térségi informatikai rendszeréhez történő csatlakozásunkat.

INTRANET – A hálózatépítésben a legfontosabb tényező az az intranetes rendszer, amelynek segítségével az egyes szereplők közötti interakciók folyamatossá tehetők. Első körben e hálózatba az egyes települési önkormányzatok, ezek intézményei (főként az oktatási intézmények), a nagyobb munkaadó vállalatok, a munkaügyi központok, összesen mintegy 120–130 végpont lenne bekapcsolva. A későbbiek során az egyes szakmai bizottságok tagjai közötti kapcsolattartásnak is ez a hálózat lesz a biztosítója. A zárt levelezési csoport folyamatos bővítése az információk egyre szélesebb körű hozzáférését is lehetővé teszi.

Az egyes szakmai, regionális kezdeményezésekhez egy virtuális faliújságrendszeren keresztül gyorsan megtalálhatók a partnerek, az összejövetelekről idővesztés

és postaköltség nélkül azonnal tájékoztathatók az érintettek. A hozzáférést korlátozó rendszer segítségével ugyanakkor biztosítható az adatok védettsége is.

A modellprogram humán bázisa hosszú távon fenntarthatatlan e hálózat nélkül, mely a spontaneitást, a rugalmasságot és a két part közötti interakciók folyamatosságát garantálja.

A program technikai hátterének kialakításához szükség lesz egy internetes és egy intranetes szerverre, melyek a fenti két célt szolgálják. A két szervert egy tűzfal választja el, így a belső levelezési rendszer zártsága is megoldható. A szerverek a kistrégió elektronikus kapujaként szolgálnak majd. Innen a régió összes településéhez ki kell építeni a hálózatot, első körben a jelzett intézményekhez, vállalatokhoz. A legtöbb helyen a végpontként szolgáló számítógép is hiányzik. Problémát jelenthet a (főként a szlovákiai településeket jellemző) forráshiány is. Meg kell teremteni a szolgáltatás biztosításához szükséges pénzügyi fedezetet is. Ehhez nyújtana nagy segítséget többek között a mentális kohézió kialakítását is támogató médiabázis.

C) Médiabázis

Az évszázadok során szervesen összetartozó kétparti társadalom a XX. század során mentálisan kissé eltávolodott egymástól. Az állandó híd (szárazföldi átkelő) hiánya, a két ország eltérő hatalmi struktúrája és kulturális kötődései egyaránt hozzájárultak ehhez az eltávolodáshoz.

Az Ister–Granum kistrégió mindaddig földrajzi fogalom marad, amíg a két part egybetartozásának tudata az itt élőkben nem rögzül.

A Mária Valéria híd építésének egyes szakaszait gyakran ezrek figyelték a Duna mellől, és a harmadik elem elhelyezésével a kételkedők előtt is biztossá vált, hogy Párkány és Esztergom újra össze lesz kötve. Az azonban csak kevesek előtt ismert, hogy a két város közös vonzaskörzete is helyreáll a híd megépülésével.

Minden bizonnyal számítani lehet a kistrégió taglétszámának a további bővülésével is, ahogy az együttműködés eredményei köztudomásúak lesznek. Ehhez megfelelő marketingstratégia kidolgozása és megvalósítása szükségeltetik, de az együttműködés eszmeiségét leginkább egy saját médiabázis biztosíthatja.

A kistrégió internetes honlapja csak az egyik módja az önközlésnek, az identitásalakításnak. A sokkal többek által használt rádió, televízió és egy regionális kihatású újság jelenleg még sokkal intenzívebben képes hatni⁶.

A modellprogram harmadik pillére egy, az esztergomi felsőoktatási tervekhez kapcsolódó multimédiás centrumra támaszkodik. A centrum bázisa az itteni tanítóképző főiskolán 2001 szeptemberétől egyetemi képzéssel is bővült kommunikáció szakos oktatás. A multimédiás centrumban e szakra felvételt nyert fiatalok számára biztosítanánk a legkorszerűbb technikával a szakmai felkészülést. A további felső- és középfokú oktatási fejlesztések révén a Várhegy jelenleg üresen álló 20 ha-nyi összterületű épületegyüttesében indulna meg a diákélet. Erre a háttérre alapozhatók az említett centrum fejlesztési elképzelései.

REGIONÁLIS TELEVÍZIÓ/multimédiás központ – A 2000-ben hivatalba lépett új esztergomi polgármesternek kezdettől fogva szándéka volt egy regionális televízió kialakítása, és ehhez a feltételek megteremtése a városban. Elkészült egy rövid előzetes tanulmány is egy regionális televízió és médiaközpont megvalósításához. Ez a tanulmányterv egy, az Ister–Granumnál jóval szélesebb földrajzi területtel számol: Visegrádtól Komáromig, a Pilisi-medencétől egészen a Nyitra–Besztercebánya–Losonc vonalig terjesztené ki a televízió hatósugarát. A regionális televízió fenntartására ugyanis csak a mintegy 500 000 lakosú térségek képesek.

A tanulmányterv egy gazdasági-kulturális-oktatási centrum kialakítására tesz javaslatot, a Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola kommunikáció tan-
székéhez kapcsolódóan. Itt kerülne kialakításra egy 250 m² alapterületű, digitális technikával felszerelt modern stúdió. A stúdió műsorait nemcsak saját sugárzásra, hanem más társaságok számára is készítené.

A tanulmányterv készítője racionálisnak tartaná, ha az adások elsőként a Matáv KábelTV Kft. által lefektetett optikai kábeleken keresztül jutnának el a fokozatosan szélesedő körű közönséghez. „Második lépésben földi sugárzású frekvenciaengedélyt kellene szereznie a központnak, ezzel az általa készített műsorok eljuthatnának a fentebb vázolt területekre, sőt, akár Budapesten is fogható lenne az adás.”

A kábelek szlovákiai kiépítéséhez azonban államközi egyezmény szükséges. A két ország között jelenleg nincs érvényes informatikai megállapodás. Ami esetleg alkalmazható az adott helyzetre, az az 1999. évi XXIV. törvény, a beruházások ösztönzéséről és kölcsönös védelméről. Ez a törvény a beinduló kivitelezési munkálatok védelmét biztosíthatja, de nem elegendő a kivitelezés tartalmi engedélyeztetéséhez. A kábelek összekapcsolásához (ahogy a kábeltévés szolgáltatás beindításához is) állami szintű egyeztetések szükségesek.

A regionális kábeltévét a korábban jelzett tudatformáláson túl tevékenyen részt vehetne a két város és a térség kulturális életének szervezésében, rendezvények lebonyolításában, és – nem utolsósorban – a kistérség felé történő reklámozásában.

Ugyancsak a centrum keretében indulna meg egy új (kétnyelvű) rádióadó sugárzása is. Erre vonatkozóan azonban még előzetes tanulmányterv sem született.

HÍDFŐ – Esztergom város millenniumi eseményeiről 2000-ben a Hídfő c. újság tudósított. A Koditek Pál millenniumi tanácsnok és Végvári Vazul kabinetvezető által kezdeményezett lap filozófiájában az a gondolat volt a meghatározó, hogy Esztergom a millennium alkalmával, a híd újjáépítése révén új helyzetbe kerül. Korábbi periférikus szerepe helyett alcentrummá lesz, s a múlt és a jövő szimbolikus hídfőjeként, de főként a két ország népei közötti közeledés hídfőjeként funkcionálhat majd.

A svéd–finn és a francia–német határvidéken található két eurorégióval közösen kivitelezni kívánt interetnikus projektünk éppen a nemzetiségek közötti együttélés egy újfajta modellje kíván lenni. E modell a kétnyelvű régió elvére épül, amire a fent említett országokban már működő minta is rendelkezésre áll.

A Hídfő c. újság újraindításával ezt a modellprogramot is támogatnánk.

A tervezett félévente, majd fokozatosan havonta jelentkező kétnyelvű, magazin-szerű lap a kistérségi életének minden szeletével foglalkozna, de a fő hangsúly a gazdaságon és a kultúrán lesz. Minden számban bemutatkozik a kistérségi egy-egy települése, a gazdasági-társadalmi folyamatokat figyelemmel kíséző adatbankunk segítségével szakmailag korrekt tanulmányok, elemzések, valamint a kistérségi eseményei jelenhetnek meg.

A magyar és szlovák nyelven kiadandó újság végén angol nyelvű rezümétet is közlünk, ezzel a nemzetközi figyelmet is szeretnénk tartósan a híd régiójához kötni.

A lap megjelenésének sűrűségét az anyagi kondíciók fogják szabályozni.

Az említett médiumok szerepét a közös (határ nélküli) identitástudat kialakításában talán nem szükséges külön hangsúlyozni. A hálózatépítésben is kulcsszerepük lenne, hiszen az egyes akciókról, kezdeményezésekről jóval szélesebb körben értesülhetnének az itt élők. Az információátadás szélesítése újabb szereplőket vonzhat a régióépítés munkáját végzők körébe.

Az egyes bázisok egymásra hatása

Már fentebb utaltunk az egyes területek közötti kölcsönhatásokra. Ezek nagy része evidencia.

A humán bázis kiépítése korszerű informatikai kapcsolatok nélkül elképzelhetetlen. Ugyanakkor magát az informatikai hálózatot sem lehet kiépíteni, ha nincsenek meg hozzá a végpontokat biztosító szervezetek, személyek. A honlap és az adatbank folyamatos frissítéséhez is szükség van egy szakértői csoportra mint háttérre.

A médiabázis szintén jelentősen hozzájárul a humán hálózat megvalósulásához, amennyiben megteremti az információ-áramoltatás közegét, és segít az egyes térségi szereplők és kezdeményezések egymásra találásában. A médiabázis működtetéséhez ugyanakkor a megfelelő szakembergárdára éppúgy szükség van, mint arra a hálózatra, amelynek képviselői tartalommal tölthetik meg a műsorokat.

Az informatikai pillér a médiafejlesztésekhez biztosíthatja a megfelelő infrastruktúrát. A későbbiekben a kiépítendő hálózat az interaktív televíziózás bázisaként is szolgálhat. A regionális médiacentrum pedig az adatbank és a honlap folyamatos frissítéséhez szolgálthat újabb és újabb anyagokat, segíthet továbbá a portál sokirányú továbbfejlesztésében is.

A kölcsönhatásoknak természetesen bizonyosan rengeteg egyéb (nem ismertett) formája lehetséges és adódhat a későbbiek során. Új tényezők is megjelenhetnek a most hárompilléresre tervezett rendszerben⁷. A rendszer rugalmasságát, az újítások befogadására való képességét épp hálózatjellege biztosítja: a központi vezérlés hiánya, az állandó interakciók és az innovációnak a rendszerbe plántált potenciája a továbbfejlesztés előtt is egyengeti az utat.

A hárompilléres hálózat háttérelemei

A humán hálózat kiépítése megkezdődött. A szakmai bizottságok közül háromban ősszel megindult a munka. Az egyes szakmai csoportoknak más-más település a

gesztora, ezzel nemcsak a regionális munkamegosztásnak (és ezáltal a regionalizmus társadalmisításának) teremtjük meg a feltételét, hanem (a terhek megosztásával) a hosszabb távú együttműködésnek is biztosítjuk az alapját. A decentralizált rendszer továbbá a hálózat továbbépülését is szolgálja.

A kistérségi SAPARD program egyik alprojektje (amely kitűnő minősítést kapott a bírálóktól), valamint a térségi mintaprogram középpontjában szintén a humán hálózat fejlesztése áll.

A regionális civil parlament alakuló ülésére 2002. február 9-én került sor. Az ülésen megjelent szervezetek megválasztották az öttagú ügyvivő testületet, ennek feladata a közös munka kereteinek kialakítása.

Az informatikai hálózat kiépítése is megkezdődött. 2001 végéig 14 település küldte be a fent ismertetett adatsorokat, a többiek felé megismételtük kérésünket. Mindazonáltal a térségi portálpályázat elkészítésével párhuzamosan megkezdődtek a honlaptervezési munkálatok is.

A regionális televízió létrehozása egyelőre csak kezdeti, tájékoztató szakaszban van. A tanítóképző főiskola vezetése és a kommunikáció szakos képzést vezető tanárok támogatásukról biztosították a kezdeményezést, de konkrét stúdióalapítási lépések még nem történtek. A főiskola éppen a múlt tanévben kötött együttműködési megállapodást a Pécsi Egyetem Kommunikáció szakával az egyetemi szintű kihelyezett képzésről. Így már Esztergomban is szerzhető egyetemi szintű kommunikáció szakos diploma. Ez képezheti az alapját a későbbi fejlesztéseknek. A főiskola biztosíthatná az újabb szakemberek képzését, így ez az intézmény lenne a tv-t működtető gazdasági szervezet fő tulajdonosa.

A Matáv KábelTV Kft. folyamatosan építi ki optikai kábel-hálózatát a városban. Ma már biztosított a Mária Valéria hídig történő elvezetése ennek a rendszernek. A társaság nem titkolt célja a kábeltévé-szolgáltatás átvezetése a szlovákiai oldalra is.

A többféle szándék egyeztetése, ezekből egységes koncepció készítése és a megvalósításhoz szükséges stratégia, a háttéranyagok kimunkálása a közeljövő feladata.

A modellprogram céljai

A Mária Valéria híd újjászületése új esélyeket ad a két határ menti kistérségnek. A híd 1944-es felrobbantása után mind Esztergom, mind Párkány környéke periférikus helyzetbe került. Párkány az etnikailag amúgy is hátrányos megkülönböztetést szenvedő délnyugat-szlovákiai országrész keleti csücskében helyezkedik el. A Szlovákia második legnagyobb vasúti átrakodóhelyével rendelkező településre csak másod- és harmadrangú közutakon lehet eljutni. A papírgyár megépítése óta a jelentősebb állami fejlesztések „elkerülték” a várost. Geopolitikai helyzeténél fogva (ahova csak vezettek az utak, de nem vezettek tovább) jelentéktelen vidéki kisvárossá lett.

Ugyanez történt Esztergommal, amely érseki központként az előző politikai rendszerben még további hátrányos megkülönböztetéseknek is áldozatul esett. A dunakanyari idegenforgalom 2 órás megállójaként különlegesen értékes látnivalóit sem tudta kamatoztatni. Ahogy Párkány és vidéke a Nyitrai kerületnek, úgy Esztergom

és környéke Komárom majd Komárom-Esztergom megyének, újabban a Középdunántúli régiónak a centrumtól legtávolabbi szeglete, ennek megfelelően részesül a regionális fejlesztési stratégiákban kiosztott szerepekből és az ezekkel járó pénzeszközökből.

A híd átadása gyökeresen új helyzetet teremt: a Budapesthez legközelebbi szárazföldi határátkelő megléte új geopolitikai viszonyok közé helyezi a két határvárost. A lehetséges gazdasági, logisztikai fejlesztések, a turizmus és az etnikumok közötti viszonyrendszer újszerű, modellértékű kezelése, az oktatási és egészségügyi szolgáltatások integratív szemléletű fejlesztése stb. olyan távlatokat nyitnak a frissen megalakult Ister–Granum kistérségi lakossága előtt, amely teljesen megváltoztathatja eddigi életvitelüket.

A hálózatépítési modellprogram célja éppen ez. Ugyanis a híd sok mindenkinek fog ötletet szolgáltatni, ihletet adni. Sokan fognak hasznot húzni belőle, de a legfontosabb, hogy az itt élők járjanak jól újjáépültével.

Ehhez elsőként egy olyan szakembergárdára van szükség, amely megfelelő programokat tud kezdeményezni e cél eléréséhez. Ennek a szakembergárdának biztosítani kell az információkat és a pénzügyi alapokat a munkához. Szükség van továbbá a végrehajtásra vonatkozó akaratra és döntési kompetenciára. Végül az egész rendszer nem működhet a kezdeményezések kellő szintű társadalmi elismertetése és így a támogatás megszerzése nélkül.

A modellprogram célja tehát egy működtethető és működő kistérségi alapjainak a megteremtése, azon pillérek lerakása, amelyeken a további építkezés (akár nagyobb erők bevonásával) megkezdődhet.

Hatalomtalanítás és szabadság

Az építkezés közben állandóan a hatalom különféle szintű akadályai botlunk. Nem véletlen tehát, hogy a projektek elvi hozadékát átgondolva a lokális diskurzusok elméleténél kötöttünk ki. Az Ister–Granum Határ Menti Kistérségi hálózatépítési modellprogramjával tulajdonképpen egy lokális diskurzust szeretnénk működésbe hozni, a szabadság előtti korlátokkal szemben, egy központi megfigyelő tekintet instituíálása nélkül.

A legkeményebb korlát az országhatár, ahol a hatalom a legláthatóbb módon jelenik meg. A kompetencia/tekintély-kisajátítás azonban a két ország különböző szintű intézményeiben és szabályozásaiban is akadályokat emel a szabadság diskurzusainak kibontakozása elé.

A fenti tanulmányban vázlatosan ismertetett hálózatépítési modellprogram nem pusztán e kereteket feszegeti. Már kialakításának folyamatában is fontos szervező elve a központi tekintet ideiglenes működése. A létrehozott kvázi-intézményrendszer elemeinek a lehető legnagyobb önállóságot szeretnénk biztosítani, a beavatkozást kizárólag a működési zavarok elhárítására korlátozva. Ennek megfelelően nagyon sok múlik az egyes szereplők kreativitásán, kezdeményezőkétségén, együttműködési képességén.

A bizottsági munka során reményeink szerint kialakulnak a bizottságokon belüli további specializáció iránt érdeklő kisebb csoportok. Ez a bizottsági szisztéma proliferációját, végső soron a hálózat teljes belső rugalmasságát biztosíthatja: újabb és újabb albizottságok alakulhatnak egy-egy témában, az egyes grémiumok között eseti kooperációkra nyílnak lehetőségek stb. Ez pedig az információáramlás egy teljesen új módozatához, a közvetlen demokrácia kísérleti formájához és a hatalmi struktúrák lebontásához vezethet hosszú távon⁸.

Az együttműködés egyes témák résztemáiban való elburjánzása a rendszer totális társadalmasítását eredményezi, másrészt feleslegessé teszi a hatalmi mechanizmusok közbeavatkozását. A kooperációk egy folyamatos, nem körülhatárolt, diffúz hálózatot eredményeznek.

Ennek a folyamatnak alapvető feltétele egy informatikai bázis kiépítése.

A térségi együttműködés szereplői egy elektronikus belső levelezési rendszer segítségével a hálózat bármely résztvevőjét elérhetik. A bizottságok tagjai és az egyes bizottságok között úgy lehet biztosítani a folyamatos információáramlást, hogy az nem követeli meg egy koordináló központ irányítását. Az elszórt tudások külön-külön kaphatnak legitimitációt, vagy közvetlen elutasítást.

A kistérségi dinamikus honlapjára az egyes települések, intézmények, az egyes bizottságok programjai szintén közvetlenül kerülhetnének fel, ugyanakkor a kistérségi adatbázisát egy tűzfalal védenénk a külső behatolás ellen. Egy ilyen rendszerben senki nincs monopol helyzetben az információk terén, a rendszer decentralizálása révén a résztvevők egyenlők. A lokális (értsd regionális) energiák megmozgatása egyben identitásképző erő is, ez pedig a lokális társadalom belső kohézióját erősíti.

A cél az, hogy ebbe a diskurzusba minél többen kapcsolódjanak be a régió lakosai közül is. Az így összegződő tudás olyan fontos információkkal láthatja el a kvázi-döntéshozatali területet⁹, amelyek a beindítandó projektek orientálásában segíthetnek.

Az állandósuló interakciók továbbá olyan kezdeményezéseket indíthatnak el régiószerte, amelyeknek már végképp nincs szükségük koordináló intézményre. A teljes decentralizáció pedig a politikai hatalom és a szuverenitás transzparenciájának legközvetlenebb megnyilvánulását, az országghatárt fogja spiritualizálni – úgy, ahogy azt az Európai Unióban elképzelték, amikor a Mária Valéria híd újjáépítésének támogatásáról döntöttek.

Jegyzetek

¹ A tanulmány eredeti címének nyelvi játékoságát (gouvernementalité) igyekszik visszaadni a fordító a fenti címmel. Az általa használt 'kormányzatiság' fogalmat szerencsésebb fordításnak tartjuk Romhányi Török Gábor 'kormányozhatóság'-ánál (vö. Foucault, M. A „kormányozhatóság” című írásával, amelyet Romhányi Török Gábor fordított).

² Ez természetesen nem jelenti ezen rezsimek morális ekvivalenciáját!

³ Az alábbiakban a „nemzet” fogalmának nyugat-európai típusú 'állam' jelentésű értelmét használjuk, egyelőre tudatosan figyelmen kívül hagyva az egyéb (kulturális, forradalmi vagy faji-biológiai) nemzetfogalmakat.

- ⁴ A projekt elnevezésében a *lánc* szó az összekapcsolódásokat, a *híd* szó pedig ezen kapcsolatok határon átfelülő jellegét fejezi ki. Az összetétel természetesen utal az első állandó magyar köhíd újdonságára és megtermékenyítő hatására.
- ⁵ NB! A bizottságok nem követik a javasolt munkarendet. 2001-ben három bizottság kezdte meg a munkát, ezek közül az egészségügyi jutott a legmesszebbre: a sürgősségi betegellátásról már keret-egyezmény aláírására is sor került. Ami a legfontosabb: a kistérségi tanácsának és szerveinek mindenféle koordinációja nélkül ültek le több alkalommal a bizottság tagjai, és hozták tető alá a szerződést, amelynek megvalósításához a két ország társadalombiztosítási szerveinek támogatása is szükséges. A bizottság képviselői most ez ügyben folytatnak kiterjedt lobbitevékenységet. Ez a legelőbb példa a „rendszer” belső spontaneitására, rugalmasságára.
- ⁶ Itt kell megjegyeznünk, hogy a három pillér közül a multimédiás központhoz kapcsolódó elképzelések, tervek a legképlékenyebbek, legkevésbé kidolgozottak. Ennek megfelelően a megvalósítás mikéntje is itt a leghomályosabb, s dolgozatunk épp ezért e témában a legszerűlekenyebb.
- ⁷ A térségi közhelyet szervezésében a két ország fontos szerepet játszhat. Közös rendezvényeik a két part társadalmának találkozási, konzultációs alkalmait jelenthetik majd.
- ⁸ Ezen folyamatok előrejelzésénél természetesen számítunk a két ország európai unió integrációjára, a közös jogrend elfogadására és a belső határok felszámolására.
- ⁹ Ez nem jelent monopóliumot, a levelezési rendszer falújságjain minden szereplő hozzájuthat ezekhez az információkhoz.

Irodalom

- Angyalosi G. (1991) A roppant karaván. (Michel Foucault; Felügyelet és büntetés) – *Holmi*. 7. 927–933. o.
- Arendt, H. (1995) *Múlt és jövő között. Nyolc gyakorlat a politikai gondolkodás terén*. Osiris – Readers International, Budapest.
- European Spatial Development Perspective*. (1999) Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Foucault, M. (1990) *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Gondolat, Budapest.
- Foucault, M. (1991) Mi a felvilágosodás? (Was ist Aufklärung?) – Szakolczai Á. (szerk.) *A modernség politikai-filozófiai dilemmái a felvilágosodáson innen és túl. Michel Foucault trászaiból*. MTA Szociológiai Kutató Intézete, Budapest. 87–114. o.
- Foucault, M. (1996) A hatalom szeme. Beszélgetés J.-P. Barrou-val és Michelle Perrot-val. – 2000. 10. 3–9. o. (A beszélgetés Bentham Le Panoptique c. munkájának 1977-es kiadása előszavaként jelent meg.)
- Foucault, M. (1998) A „kormányozhatóság”. *A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest. 106–123. o.
- Foucault, M. (2000a) A hatalom mikrofizikája. *Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, Debrecen. 287–305. o.
- Foucault, M. (2000b) Az értelmiség és a hatalom. *Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, Debrecen. 241–249. o.
- Foucault, M. (2000c) „Kormány-fővel” gondolkodni. *Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, Debrecen. 307–330. o.
- Foucault, M. (2000d) Szexualitás és hatalom. *Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, Debrecen. 271–285. o.
- Gergely A. (1998) A regionális fejlesztési politikák globalizációja. – Beszteri B.–Hervainé Szabó Gy. (szerk.) *Európai Unió – Regionalizmus – Szuverenitás*. IV. Országos Politológus Vándorgyűlés. MTA VEAB–Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 128–134. o.
- Gombár Cs. (1998) A szuverenitás korunkban. – Beszteri B.–Hervainé Szabó Gy. (szerk.) *Európai Unió – Regionalizmus – Szuverenitás*. IV. Országos Politológus Vándorgyűlés. MTA VEAB–Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 14–18. o.
- Huizinga, J. (1996) *A holnap árnyékában. Korunk kulturális bajainak diagnózisa*. Windsor, Budapest.
- Rorty, R. (1991) Tizenkilencedik századi idealizmus, huszadik századi textualizmus. – *Holmi*. 11. 1440–1455. o.
- Tocqueville, A. de (1993) *Az amerikai demokrácia*. Európa Kiadó, Budapest.

LOCAL DISCOURSE AND THE GLOBAL POWER – A NETWORK BUILDING MODEL PROGRAMME

GYULA OCSKAY

In my discussion I applicate a theory on power of the French philosopher, Michel Foucault. After the reconstruction of the old bridge between Štúrovo (Slovakia) and Esztergom (Hungary) a numerous forms of the cooperation have been initiated among different participants on both sides of the Danube. By launching a networkbuilding modelprogram our purpose is to multiply these connections, to make the border symbolic and so to fund a new communication system between two nations. In the realisation process our aims we use different levels of power just as cathalisators. After establishing new forms of cooperation we terminate the activity of the “observing look” i.e. the power. In multiplying the forms of “local discourses” we aim at establishing the region of freedom.